

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A hadtudományi bizottság ápril 20-iki ülése a szünet előtt az utolsó volt, miután a millenniumi ünnepek a bizottság tagjait sok irányban lekötik.

Ez ülés tárgyai közül figyelemre méltó a bizottság azon elhatározása, hogy az akadémiánál lépéseket fog tenni arra nézve, miszerint az akadémia pályázatai jövőre a hadtörténelmi szakra is kiterjesztessenek.

A bizottságban végre munkálkodás folyik arra nézve, hogy az ezredéves kiállításon levő tömérdek hadtörténelmi emlék közül minél több megszereztessek és evvel a *Magyar hadtörténelmi Múzeum* alapja megvettesék.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Még egyszer a Básta-érmekről. E folyóirat olvasóit, különösen pedig Gömörly őrnagy urat érdekelni fogja a hír, hogy, mint dr. Hampeltől még tavaly levél útján értesültem, a Magyar Nemzeti Múzeum a Básta-féle ovális emlékéremnek mintegy tizenegy változatát bírja, melyeket annak idején egy specialistaánk, Dobóczky Ignác gyűjtött össze. Ugyancsak ő az *Archaeologiai Értesítő* régi folyamában közölt Bástáról és emlékérmekéről egy cikket, melyben az összes európai múzeumokban őrzött Básta-fémerekről ad fölvilágosítást. A dátumot illetőleg, az utolsó szám gyakran annyira el van rontva, hogy bajos eldön-

teni, vajjon az 1603. vagy pedig az 1605. évből van-e az illető példány. A fémerek technikája is különös és hosszabb, figyelmes megvizsgálást igényel, mielőtt ítéletet mondhatnánk róla.

Kropf Lajos.

*Zrínyi Miklós gróf jelentése Kanizsa élelmezéséről és Dobry erődnek a törökök által történt bevételéről 1604-ben.*¹⁾ Zrínyi Miklós gróf helyzete a Muraközben 1603-ban eléggé válságos volt; e folyóirat hasábjain 1893-ban már közöltük Zrínyinek néhány erre vonatkozó levelét, most ismét sikerült egyet fölfedeznünk, mely Miksa főherceghez van intézve és a következőképen hangzik:

«Mindenkor kész vagyok, Fenségednek legalázatosabb és leghűbb szolgálataimat följajlani.

Nem mulaszthatom el, Fenségedet alázatosan arról értesíteni, miszerint hitelesen megtudtam, hogy az ide való török határőrök lóháton és gyalog négy nappal ezelőtt (tehát 1604 május 18-án) egy nagy élelem-szállítmányt vittek és kísértek *Kanizsára*. Miután azt a várban biztosságba hozták, fölkerekedtek, hogy *Szécsi-Szigetet* — egy zalamegyei várost — meglepően megtámadva, azt elfoglalják.

A törökök úgy vélték, hogy ez könnyen megtörténhetik. De miután a víz, mely a nevezett várat körül folyja, nagyon megáradt és igen mély volt, szándékuktól el kellett állniok, és így minden eredmény nélkül visszafordultak.

De visszavonulásuk alkalmával *Dobry* erődöt támadták meg, mely szintén Zala megyében fekszik, és azt teljesen és egészen elpusztították, nagyszámú keresztényt hurczolva fogságba.

További menetük alatt azt tervezték, hogy *Zemenje* várával hasonlókép fognak elbánni. De miután ebben szép számú gyalog helyőrség volt, mely a támadásnak hevesen ellent állt, semmi eredményt el nem érhettek és kénytelenek voltak *Kanizsára* visszatérni.

Jelenleg *Kanizsa* körül állítólag igen sok török tartózkodik, kiknek, ha a vizek áradása megszűnt az a szándékuk, hogy a többi erődöket, de különösen az én szigetemet megtámadva, azokat elpusztítsák.

Hogy a pogányok eme szándéka megakadályoztassék legalázatosabban kérem Fenségedet, méltóztassék kegyelmesen arról gondoskodni, miszerint nemcsak a Muraközben fekvő várak, hanem az én jóformán már elpusztított szigetem is, mely nem bír kellő előnnyel, az

¹⁾ Cs. és kir. udvari hadi tanácsosi Expedít Akten, Fasc. 97. Nr. 25.

ellenség erőszakoskodásai és rablásai ellen, megvédvé és megoltalmazva legyenek.

Én részemről, Isten látja lelkemet, mindent megtennék, ha volna arra módom, de egy ilyen erős ellenséggel egyedül, csak az én emberimmal szembe szállni, az teljesen lehetetlen, annál is inkább, mert a szigeten lévő hadi népem, miután *sehonnán* sincsenek biztos fizetéssel ellátva, én pedig nekik már előleget nem adhatok, lázadásra kezd hajlandónak mutatkozni, és jóformán még csak nem is parancsolhatok nekik, annál kevésbé számíthatok reájok szükség esetében.

A mit mindent Fenségednek legalázatosabban tudomására hozni és magamat Fenséged fejedelmi jó indulatába ajánlani akartam. Csáktornya, 1604 máj. 22-én. Fenséged legalázatosabb szolgája, Nicolaus Comes de Zrinio.»

intergo. describ. pro Imperat:
factum 3. Juni 1605.

Közli: Szepessy F.

*Jegyzetek Sutoris János naplójából a XVII. század végéről.*¹⁾ Habár szervi összefüggésben nincsenek is, e följegyzések, mégis oly adatokat is tartalmaznak, melyek a magyar hadi történetírásra érdek nélküliek nem lehetnek. A három különböző nyelven írt naplóból sehol sem lehet kivenni, hogy annak írója tulajdonképen milyen minőségben követte a császári hadsereget, de úgy látszik, hogy mint hírszerző tett fontos szolgálatokat. A följegyzések közül csak azokat akarjuk idézni, melyek Magyarországra vonatkoznak.

«Ma 1677 márczius 9-én a mi hajdúink a magyar elégületlenek egy kémét fogták el a pusztnán, ki azonban, a mint meglátta, hogy meg nem szabadulhat, a nyakát kardjával elmetszette, nehogy kínzások által talán vallomást tehessen, és titkát elárúlja. Ha ezt más, és nem épen egy kém cselekedte volna, úgy őt hősnak kellene neveznünk, de így csak csodálkozunk fölötte.»

«Azt a hírt is vettük, hogy a hajdúk az öreg Suhay-t Mármarosban egy házban megtámadták, mikor ő 16 emberrel 200 ellen vitézül védekezett. Midőn aztán a házat fölgyújtották, csekély számú embereivel kitört, kiknek mindegyike jobbájában a kardot, baljában pedig egy pisztolyt tartott. Miután Suhay hangosan fölkiáltott: «Itt van az öreg Suhay Mátyás, ki a fejét koczkaztatja, habár azt egy pipa dohány árán is megmenthetné!» nemsokára holtan esett össze.»

¹⁾ Cs. és kir. hadi levéltár.

Kassai tábor 1678 július 23-án. «A mai napon Diepenthal ezredes feleségét az a szerencsétlenség érte, hogy midőn, mint az egész idő alatt szokása volt, a magyar elégületlenek ellen egy ágyút elsütött, ez szétrobbant és jobb karját szétronsolta.»

Ugyanazon év október 8-án. «Most Josua p.¹⁾ elfogatása és bekísérése nagy gondtól szabadított meg bennünket. Ő tudniillik egy dragonyos parancsnok által egy közel eső faluban kedvese házában támadt meg, hol is aztán egy farakás alá rejtve találták őt meg. Ezután pedig még nyolcz társával fogságba ejtve, Kassára hozatott, hol börtönbe vetették.»

1679. «P. Josua egy evőkés segítségével ágya alatt hatalmas lyukat vágott a falba, de a mint ezt észrevették szigorúbban láncolták meg. Midőn ma reggel — a kelt hiányzik — az ápoló a börtönbe lépett, az asztalon ezek a szavak voltak krétával fölírva: «Itt fekiüdt eltemetve, de föltámadt és elment!» A fogolynak nyoma sem volt. Alkalmasint kassai asszonyok szabadították ki, kik közül igen sokat ismert, és a kiknek meg volt engedve, hogy őt meglátogassák.»

Ugyanannak a Josuának sorsáról később, *szeptember 18-án* így ír: «Derék dragonyosaink Josuának a Szepességben már annyira nyomában voltak, hogy egy napon kénytelen volt meleg ebédjét az asztalou hagyni és az ablakon kiugorva menekülni.»

Október 11-én olvassuk: «Végre ő (Josua) is végére járt; átlépett a császáriakhoz, de az elégületlenek rajta érték, elfogták és lefejezték.»

Bécsben 1683 márczius 10-én keelve azt írja: «Néhány nap előtt az érsekujvári pasa fiát kísérték ide be és bemutatták a mi császárunk fiainak, de ő nem is pillantott reájuk, hanem folyton lehajtott fővel állt előttük, míg csak szeretetteljesen nem szólították meg őt, hogy a főhercegeket török módon üdvözlje; mire ő turbánját a földre dobta s aztán megcsókolta, de föl mindaddig nem pillantott, míg a dragonyosok, kik ide hozták, őt ismét el nem vezették.»

Május. «Tegnap Krause százados, Taxis gróf és Kotzianer gróf Érsekujvárnál elestek. Ők t. i. 30 emberrel megrohanták a külvárosban levő templomot és az azt megszállva tartó 100 törököt onnan kiűzték; de ezek nemsokára 500 főnyi segítséggel jöttek vissza. Csak Krause volt még ott kilencz emberrel; hiába kért segítséget két századtól is. kik a folyó árkokban egészen közel hozzá néhány száz emberrel állottak. Török kardjának markolatával Krause ekkor egy óriási törököt, ki őt

¹⁾ Josua pater a félkelők legravaszabb és legügyesebb emberei közé tartozott.

nyakkendőjénél fogva tartotta, leütött, a mikor is egy ágyúgolyó őt is, ellenfelét is egyszerre szakította szét.»

Ma 1684 június 27-én. Vác előtt voltam a keresztény seregnél, midőn Stahrenberg Rüdiger tábornok azt csatarendbe állította. Vele lovagolt Lothringeni Károly herceg és Aviano Márkus pater. Stahrenberg semmi egyebet sem mondott katonáinak, mint azt: «Küzdjétek vitézül a kereszténységért — akkor mienk a győzelem!» Márkus pater pedig a keresztet mutatta nekik e szavakkal: «E jelbe vessétek bizalmatokat». Ezután egy fél órán át vígan muzsikáltak és különösen a magyarok énekeltek, szent László tiszteletére, kinek éppen ma volt ünnepe, víg hazafias dalokat. A csata alatt sok török levelet kellett lerínom, melyeket egy Metternich ezredbeli dobos vett el egy holt töröktől.»¹⁾

1685. «Häusler ezredes a törököket Érsekújvárt jól megtréfálta. Hogy megtudja, vajjon sok élelmi szerük van-e még a várban, egy ravas magyar parasztot néhány kenyérral küldött be a várba, a kinek aztán 6 kenyérért 17 forintot fizettek. Most a parasztnak még egyszer be kellett mennie s azt mondania, hogy majd megmutat nekik egy gabonavermet az erdőben, mire aztán 80 török 6 fogattal indult vele utánuk, kiket aztán a keresztények megrohantak és őket mind lekaszabolták. A paraszt, kit a törökök őrizet alatt tartottak volt, csak a legnagyobb életveszéllyel tudott megmenekülni. Miután pedig minden jutalmat visszautasított, Häusler ezredes becsületes szolgálatairól írásbeli bizonyítványt adott neki.»²⁾

Április 30-án nyomorúlt látványnak voltam szemtanúja, melyhez híva lettem.³⁾ Czobor gróf alezredes t. i. Losenstein gróf századossal, ki nevének utolsó viselője volt, egy zsákmányul esett birkanyjá miatt összeveszett és őt párbajban lelőtte.

1687 április 10. «Tegnap finkensteini Fink, Salm ezredbeli hadnagyot itt lefejezték. Egy porosz százados fia, és igen derék katona volt, de merénylete folytán négyszeres halált érdemelt. A dolog úgy történt: Fink Budán volt szálláson és két török rabszolganő volt vele, kik közül az egyik ezelőtt a székesfehérvári pasa tulajdona vala. Alkalmasint ezek

¹⁾ Úgy látszik itt Sutoris mint tolmács szolgált.

²⁾ Nem lehetetlen, hogy ez a bizonyítvány Érsekújvár környékén valamely parasztházban most is megvan; a derék ember nevét megtudni érdemes lenne.

³⁾ Sutoris, úgy látszik, orvos vagy kuruzsló is volt, s e minőségben hívták a súlyosan megbesbesülthöz.

által félrevezetve, elcsábítva, egy rácز által a pasának azt az ajánlatot küldte, hogy 2000 aranyért Budát a pasa kezeibe fogja játszani, de rabszolgáira többé nem szabad igényt tartania, és neki (Finknek) a török hadseregénél jó állást kell szereznie. A rácз minden örségen szerencsésen átbújdosott és a pasához ért, ki midőn elolvasta a levelet, mely csak «egy császári százados» aláírást viselte, a rácзot azonnal a legbelsőbb szobáiba vezette, ott tovább kikérdezte és végre 100 asper ajándékkal bocsátotta el. Véletlenül egy keresztény rabszolga fütötte be a kályhát a pasa szobájában, anélkül, hogy valaki észre vette volna. Magam beszéltem ezzel az emberrel, ki Pistorsky császári ezredes szolgája volt, és panaszkodott, hogy az árulás, melyet meg nem akadályozhatott, éjjel-nappal bántja őt, míg véletlenül kiszabadulva, februárban ezredeséhez Győrbe jutott. Az ezredes szolgájának fölfedezését az udvarral tudatta és február 5-én Budára jött, hol a szolga Buda akkori parancsnoka, Beck báró tábornok előtt minden körülményt részletesen elbeszélte. A parancsnok már-már kétségbeesett, hogy az árulót fölfedezhesse, miután az egész helyőrség kapitányai elismert becsületes emberek voltak és a szolga semmi közelebbi meghatározást nem tudott. Ekkor Fink hadnagy után küldött, ki mindenféle török asszonyokat tartott magánál és megkérde őt, vajjon talán nem-e írt Székesfehérvárra rabszolgái szabadonbocsátása érdekében? Ezt ő oly becsületes arccal tagadta, hogy Beck tábornok közeli kiszabadulásához már reményt is nyújtott és Pistorsky szolgája, ki a mellékszobában volt elrejtve, keservesen sírt, hogy vádja most egy ártatlant hozott veszedelembe.

Ámde Finknek időközben kihallgatott háznépétől és rabszolgáinól megtudták, hogy a rácз titkos küldetésben most már harmadízben van távol. Midőn eme körülmény felől Finket kikérdezték, az végre nem tagadta a tettet, de esküdzött, hogy a törököket csak meg akarta csalni és a parancsnok lábai elé borúlva, azt mondta: «Mit használna Nagyméltóságodnak egy becsületes katona vére, — mit egy régi család gyalázata?» Beck tábornok így válaszolt: «Mit használt volna 2000 arany, a melyért el akarta ön adni egy egész királyság jólétét, sok ezer ember életét és saját lelkiismeretét?»

Február 12-én a kiküldött rácз ismét visszatért, kit átkutatva, harisnyáiban elrejtve török leveleket találtak.

De még botütések és hüvelykesavarok alkalmazása után sem, melyeket Fink is kapott, a két áruló semmi újabb körülményt sem vallott. Fink 24 éves korában halt meg.»

«1689 augusztus havában a Stahrenberg ezred egy századosa különös cselt beszélt el, melyet Nándorfehérvár bevétele után a belső

várba menekült törökök alkalmaztak, hogy életüket a dühös katonák ellen megvédhessék.»

«A fogoly keresztényeket ugyanis három sorban maguk elé állították, aztán a földre feküdvé, kegyelemért kiáltottak, mit meg is kaptak, de a kiszabadított keresztények volt parancsolóiknak a tőlük kapott ütlegeket oly búsásan fizették vissza, hogy a törökök majdnem mind vértől csepegvé, bekötött fejekkel jelentek meg a bajor választófejedelem előtt; mint mindenkor, most is csak azt kérték, hogy ne a magyarok vagy a hajdúk, hanem a német seregek kezeibe kerüljenek, mit a választófejedelem meg is ígért.»

«Nemkára ezután a győzelem után Lajos badeni herceg a törökökkel heves ütközetet vívott, melynél én is ott voltam. Soha sem láttam nagyobb erőlködéseket, miután a herceg 3000 emberrel küzdött 15,000 ellen; a kézi tusa órákig tartott és még a lovasok is 9—10-szer sütötték el pisztolyaikat. Lajos herceg maga három törököt lőtt le, míg másik hármat kardjával vágott le. Egy német százados 11 törököt szúrt agyon, egy francia önkéntes meg épen 14-et. Egy más francia Lopal pasa ellen, ki dühösen védte magát tíz német lovas ellen, lovagolt, de attól olyan vágást kapott sisakjára, hogy avval a kiáltással: *le diable!* messze repült a harcmezőn. Lopal elvesztette kardját, kését meg egy lovas testébe döfte, s végre egy golyótól találva, elesett.»

1690 márcziusban. «Zichy István gróf a Kanizsában lévő ellenségnek nagy ijedelmet okozott. Huszárjai egy előkelő, parasztruhába öltözött törököt fogtak el, kit a nagyvezírhez küldtek volt, hogy szorongatott helyzetükben segítséget kérne. Miután kikérdeztetett, Zichy fejét vétette, míg törzsét a következő török nyelven írt czédulával a vár elé akasztotta: «Te kanizsai aga kiküldtél engem, hogy a szorongatott várnak segítséget hozzak. Miután ezt e földön találni nem lehet, elmentem a túlvilágra azt megkeresni». Néhány napra rá a törökök megadták magukat. Az őrség kivonulása alkalmával néhány keresztény nőt találtak, kik a győző tábori lelkészének megesküdték ugyan, hogy vallásukat soha sem fogják elhagyni, de egyszersmind makacsul vonakodtak, férjeiket — török katonákat — kikkel akkor keltek egybe, mikor azok szerencsések voltak, most szerencsétlenségükben elhagyni. Zichy gróf azonnal megparancsolta, hogy elvonulásukat meg ne akadályozzák.»

1690 október. «Ma láttam a Szt. Ferencz rendbeli Gábel patert a péterváradai táborba megérkezni. Ó jó tábori szónok, mellékeve «*Tűzes Gábel*», mit lövészetheli és tűzmesteri ismeretei révén kapott és ő vezeti az egész ostromot.»

November 30-án. «Soha sem láttam a vakmerőség olyan példáját,

mint egy káplárét, ki ma éjjel három sor ellenségen keresztül mászva a nagyváradi résig jutott, ott kabátjából és egy pár ócska cipőből egy emberkét állított föl és aztán ismét visszament, míg a törökök az éj homályában száz puska lövést is küldtek utána.»

1701-ben. Olaszországban lévő hadseregnél történt szeptember 27-én, hogy Chanoti alezredes 200 emberrel a 900 francia, spanyol és olasz katonával megszállt Canatto városkát megtámadta, az őrséget a várba szorította, aztán pedig csekély veszteséggel visszavonult, miközben egy *Nagy Miklós* nevezetű huszár tizenkét embernek fejét levágta és midőn a 13-iknál kardja eltörött, hadi szekerczéjével egy ellenséges vasas páncélját átvágva szerencsésen elmenekült.»

1701 novemberben. «A huszárok a francziák egy esteli multságát megrontották. A francziák az ezredes tiszteletére nagy táncmultságot rendeztek, melyhez Milánóból ötven hölgy érkezett kocsikon a táborba. Az éj folyamán egy 300 lovasból álló császári csapat jelent meg, a francia és spanyol vendégeket lekaszabolta, az olasz hölgyeket pedig ruháiktól megfosztotta. A győzők gazdag zsákmánnyal megrakodva távoztak, de nem igen dicsekedhettek a tettükkel, mert az egész császári táborban senki sem tudta nekem vezetőjük nevét megmondani.»

«*1702 szeptember 26-án* történt a legvakmerőbb huszárcsiny az egész hadjárat folyamán.¹⁾ Davia márki, Ebergényi és Deák Pál ezredesek 500 emberrel a császári táborból a teljesen nyugodt, helyőrséggel megszállt Milano városa ellen vonult. Útközben egy spanyol segédtsíztet fogtak el, kinek vörös kabátját ráhuzzák egy huszárra s ezt a leggyorsabb rohamban Milanónak úgynevezett Porta Romanája felé indítják el, míg a csapat maga is vágatában követi őtet.

A kapuőrség, miután a vélt spanyolnak tisztelgett, meglepően megtámadtatott, a császári lovasság a híd előtt állt fel, néhány dragonyos a kapút szállta meg, míg hatvan huszár kivont karddal pénzt dobálva a nép közé, folytonos: «Éljen a császár!» kiáltás között a városba nyargalt. Itt egy koresma elé lovagoltak, s míg a megrémült lakosok ijedségükből fölocsudtak és az elszórt pénzt fölszedték, bort adattak maguknak, s bár a francia helyőrség folytonos riadót veretett, majdnem egy órán át ott tartózkodtak. Azután a kapuhoz visszatérve, a főcsapat-hoz csatlakoztak, mely elvonulva, Vaudemont herczegnek kis órányi távolságra fekvő nyaralójában nagy banketre gyűlt össze. Ez alatt a

¹⁾ Tudunkkal az 1702-ik évi hadjárat ez eseményét a hadi levéltárnak Savoyai Jenő herczegről kiadott könyve is elbeszéli, habár nem olyan részletesen.

francia helyőrség néhány embere egy fiatal márki vezetése alatt az osztrákok után vágatott. A zene hangjai Bellignera nyaraló elé vezetik őket, honnan több huszár, egyik kézben karddal, a másikban pohárral, vakmerően gyalog jön eleibök. Erre a francziák visszavonultak, míg a császáriak csak este felé ültek ismét fel lovaikra, és a nélkül, hogy csak egy embert vagy egy lovat is vesztek volna, visszatértek a táborba.»

«Hasonló tettet vitt végbe ugyanezen év december 13-án a császári sereg néhány huszárja a Rajna mellett. Ezek ugyanis bozótokon és bokrokon át, kúszva Trier város kapujáig mentek, lovaikat kantáron maguk után vezetve. A hídhöz érve, gyorsan felültek és dél tájban a polgárokból álló helyőrséget megtámadva, azt fegyverétől megfoszták és szétverték. Ezután néhány huszár a kapúnál maradt, míg mások a hídon kívül álltak; a még hátralevők pedig, néhány kitünő lovas, a városon keresztül száguldott, mindama házakat gyorsan átkutatva, hol francia tiszteteket sejtettek.

Ámbár a polgárok legnagyobb része föl volt fegyverezve, a szakállas lovasok megpillantása, kik úgyszólván álltak a kengyelben, a kardot szájukban és a pisztolyt markukba szorítva, vágattak a városon keresztül, annyira megijesztette őket, hogy a szt. Martin erőd parancsnoka alig tudott néhány spanyol katonát összegyűjteni, kiknek a huszárok visszavonulását kellett volna elvágniok, de e helyett céltalan lövöldözéssel érték be. A derék huszárok némi zsákmány után minden veszteség nélkül tértek vissza a táborba.¹⁾

«Ha magam nem éltem volna meg és nem láttam volna, nem is hinném, hogy az alsó-ausztriai rendek fiatal, gyakorlatlan katonái oly hidegvérű ellentállást tudjanak kifejteni :

1704 június 15-én Drösingnél a Morvamezőn három ellenséges század állott az alsó-ausztriaiak 200 emberével szemben. Este, midőn a legénység részben már szétment, hirtelen borzasztó lárma, lódobogás hallatszott és íme a felkelő magyar lovasság mintegy 1000 emberből álló csapata megtámadta előőrseinket és a különféle mély úton át minden oldalról oly erővel törtek elő, hogy az előørs parancsnok, Königseck alezredes, alig birt időt nyerni, hogy az előörsöket rendben és gyorsan összegyűjtse és fölállítsa.»

«Ama kevés régi katona, a kik e csapathoz be voltak osztva, a védelem reményét is nemsokára föladta; mindennek daczára az említett

¹⁾ Hogy a huszárság eme szelleme, vakmerő vállalkozó kedve később sem aludt ki, azt a későbbi hadjáratok folyamán egész a mai napig számtalan példával lehet bizonyítani.

alezredesnek mégis sikerült embereit kitartásra bírni és este 9 óráig a vad magyar lovasok ellen a szabályszerű tüzelést föntartani.

A fölkelők közül alkalmasint több száz ember vesztette életét; mi császáriak csak csekély veszteséget szenvedtünk és később a megerősített Jedenspeugen várba vonúltunk vissza.»

Az itt fölhozott hadi események, melyeket Sutoris híven és igazán látszik leírni — nagyobb része magyar területen folyt le, vagy pedig magyarok által vitetett véghez, a mi azoknak nyilvánosságra hozását kívánatosá tette, csak az kár, hogy a napló írója a neveknek oly kevés fontosságot tulajdonított.

Gömöry.

*Az osztrák-magyar cs. és kir. hadak egy élelmezési tervezete 1673-ból.*¹⁾ E tervezet szerint a cs. kir. csapatok élelmezése és lótápjá évenként ... .. 4.150,224 frtba került, és pedig:

13 gyalogezred à 2540 fő = 33,020 ember	... ..	1.542,762 frt
12 lovasezred à 10 század = 10,680 ember	... ..	1.068,763 „
2 dragonyos ezred à 10 század = 1760 ember	... ..	170,928 „
A friedbergi helyőrség	... ..	4,560 „
Bécs város őrsége	... ..	23,012 „
Két morva helyőrség	... ..	10,972 „
Alacsony zsoldban álló legénység	... ..	48,352 „

A fölemelt vezérkar és tüzérség. továbbá az újonnan toborzottak élelmezése és pedig:

A fölemelt vezérkar	... ..	130,716 „
A fölemelt tüzérség	... ..	140,544 „
Grana marquis Kölnben 1540 ember	... ..	78,354 „
4 új gyalogezred 8000 „	... ..	388,296 „
Pálffy horvátjai 880 „	... ..	85,464 „
3 lovas ezred à 10 század 2670 „	... ..	267,182 „
2 dragonyos és horvát ezred 1760 ember	... ..	170,928 „
1 gyalog század Leopoldstadtban 254 ember	... ..	11,376 „
Összesen	... ..	4.150,224 frt

Közli: G. G.

A kurucz háborúk befolyása Fürstenfeldre 1704—1706. Már ismételten adtunk a folyóirat hasábjain annak kifejezést, hogy az Ausztriában és Stájerországban a magyar határszélen fekvő vá-

¹⁾ Cs. és kir. hadi levéltár okmányai 1673.

rosok, falvak és kastélyok levéltárai sok oly okiratot tartalmaznak, melyek habár gyakran egyoldalú fölfogásról tanúskodnak, részleteikben a magyar hadtörténelemre nézve sok érdekes és becses adatot tartalmaznak. E városok közé tartozik *Fürstenfeld* is, hol a kurucz háborúkra vonatkozólag akadunk értékes adatokra.

A városi levéltár egy eredeti kéziratot őriz, melyet *1704 július 28-án* a kuruczok vezére, *Károlyi Sándor* gróf, két követvel küldött volt a városnak, s mely következőleg hangzik: «Miután Burgau 1000 frtot, 2 darab selyemkendőt és 1 font aranyszálat adott, *Fürstenfeld* városa is adhat 1000 forintot, 1 darab hollandi vásznat, valamint 1 font aranyszálat is.»

«Az Ágostonbeli szerzetesek is adjanak 3000 forintot, 3 darab bíborszínű selyemkendőt és 3 mázsa karmazsinpiros selymet.»

«Ezért aztán megmenekülnek először a tüztől és a fosztogatástól; másodsor pedig küldjenek ki két embert, hogy szabad vásárra és szabad közlekedésre, oltalomlevelet adhassunk; harmadszor a helységek hol szabadon kereskedhetnek: *Pinkafő* és *Vörösvar* Magyarországon.»

A kért dolgokat 24 óra alatt kellett szállítaniok.

A következő nap, július 29-én a városban tanácsülést tartottak. Az ülésen részt vettek a császári városparancsnok *Minich* kapitány, az *augustinus* klostrom főnöke *Maister*, egy *Ebner* nevű úr *Pollau* helységből, a *Sauer* századtól egy császári hadnagy, a városgazda *Huber*, *Karlsdorf* kastély tisztartója és a *sóchauti* plébános.

Kropf György városbíró fölolvasta *Károlyi* levelét és tudatta azt is, hogy *Károlyi* a környékbeli majorságokra és falvakra szintén vetett már ki hasonló adót.

Egyidejűleg *Gráczból*, a kormánytól is beérkezett egy levél, melyben biztosították a várost, hogy segíteni fognak rajta és hogy a horvátok már útban is vannak; a polgárság tehát maradjon állhatatos és tartson ki híven.

A gyűlés azt határozta, hogy meg kell kérni *Károlyi* grófit, hogy engedje meg, miszerint a követelt dolgokat csak néhány nap múlva kelljen szállítani. *Károlyi* ezt meg is engedte és megígérte, hogy addig a város minden fosztogatástól ment fog maradni.

Hogy az egész ügybe némi történelmi bepillantást nyerjünk, kissé hátra kell mennünk azokhoz az eseményekhez, melyek itt ezelőtt lezajlottak.

A magyar fölkelők *1704*-ben *Fürstenfeldnél* nemcsak az osztrák, hanem a stejer határokat is fenyegették. Ennek következtében a város őrségét *Stadel* kapitány alatt *176* fővel megerősítették, s mivel a belső-

ausztriai kormány határait a legnagyobb buzgósággal igyekezett megoltalmazni, Fürstenfeldre nézve is körülményes intézkedéseket tett; a városnak ennek folytán magát mindenek előtt hosszabb időre élelemmel kellett ellátnia, az elhanyagolt erődítéseket kijavítani stb. A városbeliek tehát védő palánkokat építettek és azokat arra való helyeken alkalmazták, a várarkokat kimélyítették, az őrséget megszaportították és a Laffnitzon — a malomnál — átvezető hídát már márczius hóban lefordták. A város polgárai pedig magukat a fegyverfogásokban szorgalmasan gyakorolták.

Hogy továbbá Fürstenfeld és Grác között gyors összeköttetés létesüljön, Gleisdorf és Ilz községekben küldönczállomást rendeztek be.

A tavasz beálltával, 1704-ben, mint már említettük, az egész vidék nagy rettegésben volt.

Május 26-án a városbíró már írásbeli értesítést kapott, hogy Szt. Gotthardnál 2000 főnyi magyar sereg van gyülekezve, kik alkalmilag Stiriába akarnak betörni.

A gráci várkapitány, Rabatta gróf tábornok néhány kipróbált századdal és mintegy 1000 ujoncczal, útját Fürstenfelden át véve, ellenök vonúlt, de Mogersdorfnál megveretett, legénységének legnagyobb részét és 6 ágyút is elveszítvén.¹⁾

A fürstenfeldi polgárok eme következményekben gazdag vereségnek szemtanúi valának, mert Rabatta keresztülvonulása alkalmával Kropf városbíró, továbbá 30 polgárt gyalog és 60-at lóháton, mint főhadiszállásának fedezetét vitte magával. A mogersdorfi ütközet után a fürstenfeldiek dicsőség nélkül, s bizony nagyon lehangoltan tértek ismét a városba vissza.

A vereség híre az egész környéken nagy izgatottságot okozott és mindenki a legvégső védelemre készült. Szigorú parancs volt, hogy egy polgárnak sem szabad a várost elhagynia. A környékbeli parasztok a város közelében akartak táborba szállni, hogy a Laffnitz átjáratot védelmezzék.

Nagyon rosszul álltak azonban a dolgok a városi lőszertárban, hol sem lőpor, sem ólom nem volt található.

A magyar csapatok további előnyomulásuk közben Rudersdorft és Kaltenbrunn is megszállták. Vezetőjük Károlyi Sándor gróf is az utóbbi helyen tartózkodott.

Július 25-én a kuruczok Bierbaum falu felé portyáztak, minden

¹⁾ Mittheilungen des historischen Vereins für Steyermark, 15. füzet, pag. 171.

marhát elhajtottak, aztán ismét Rudersdorfra és Kaltenbrunnba tértek vissza.

Károlyi már néhány nappal elébb *Burgau* ellen menetelt volt, és az ott lévő, kevéssé megerősített várat körülzártta. Az urasági tiszttartó a várat meg akarta ugyan védelmezni, de az őrség csak néhány szolgálóból állott, kik csupán vadászfegyverekkel voltak ellátva. Károlyi föl-szólította a tiszttartót, hogy azonnal 1000 forintot, két darab selyemkendő és egy font aranyszálat tegyen le, ellenkező esetben a kastélyt és a várost öflgyújtja. Hogy urának birtokát megmentse, a megijedt tiszttartó mindenbe beleegyezett és a kastély kapúit a magyarok előtt kinyitotta.

Károlyi ezután seregével fosztogatva elvonúlt, Neubaut, Obermayerhofent, Hainersdorfot és Ilzet útjába ejtve, az akkori szokások szerint mindenütt rabolva és gyűjtogatva.

A burgauai tiszttartó a kastély feladása után azonnal jelentést küldött Fürstenfeldre, melyben szerencsétlenségét hirdeté és egyúttal a városi hatóságnak azt tanácsolá, hogy legokosabban cselekszik, ha megteszi, amit Károlyi akar, különben megtörténhetik, hogy a város tűz áldozata lesz.

Ezek után az események után történt július 28-án, hogy Károlyi követei a fent említett követelésekkel Fürstenfeld város hatóságához küldettek.

Károlyi a várost bántatlanul hagyta ugyan, de csapatai sokkal kevésbé voltak fegyelmezettek, sem hogy azokat könnyen féken lehetett volna tartani; így tehát Fürstenfeld környékét, egész az Augusztinusok majorságáig, mely közvetlenül Fürstenfeld mellett feküdt, teljesen elpusztították. Különösen Speltenbach, Altenmarkt, Dietersdorf, Söchau, Loipersdorf és Hillersdorf helységek szenvedtek sok kárt.

Szomorú, de igaz, hogy Rubersdorf és Dobersdorf magyar lakosai, a kuruczok fosztogatási dühétől szintén elkapatva, nagy csoportokban a határon szintén átvonultak és a stíriai földön garázdálkodtak.

Augusztus 5-én a Gross-Petersdorfi plébános, ki a stíriaiak, pártján állott, a Burgauban levő tiszttartónak azt jelentette, hogy falujában még 1000 kurucz tartózkodik, kik Bärnegg, Thalberg, Aspang és Hartberg helységeket akarják megtámadni. Ezt a kissé túlzott jelentést a burgauai tiszttartó azonnal Fürstenfeldre küldte és az illető községeket szükségtelenül felriasztotta, miután a kuruczok ez évben egyszer sem törtek be oly mélyen Stíriába és Ausztriába.

Augusztus 6-án a várva-várt horvátok végre Fürstenfeldre érkeztek, és a külvárosokban helyezkedtek el. De Károlyi időközben a kisza-

bott sarcz beszolgáltatását be sem várva, a környéket egészen elhagyta és Sopronba vonúlt.

A horvátok vitézségéről és tevékenységéről csak annyit tudunk, hogy Kaltenbrunn magyar helységet leégették. Továbbá, hogy a fürstenfeldi polgárok, valamint a parasztok is, vérszemet kapva, meg akarták a magyar falvakon magukat boszulni, hasonlót hasonlóval viszonzva. Így a polgárok és a sóchau parasztok Dobersdorfra mentek és visszahajtották elrabolt marháikat, egyúttal magukkal vivén a helység templomának harangját is. Továbbá pedig a város bírása Kropf vezetése alatt a horvátok és a fürstenfeldi polgárok Rudersdorfra mentek és majdnem az egész falut kifosztották.

Itt ismét csak azt látjuk, hogy háborús időkben barát és ellenség alkalmas pillanatokban ugyanazon barbár eljárást követi, melyet előbb mint kárhozatost elítélt.

A fürstenfeldieknek eme fosztogató menete folytán, a belső-ausztriai kormány nem ugyan humanismusból, de politikából, hogy a fölkelő hadak ne ingereltesse, az ily visszatöréseket betiltotta, a fürstenfeldiek ellen vizsgálatot indított és a város bírását, Kropfot, bizonyára rossz sors érte volna, ha a halál idejekorán, 1704 december 13-án az ítéletet meg nem szünteti.

Hogy hasonló rablójáratok megakadályoztassanak, a Laffnitzon lévő hidaknál és átjáróknál őrségek állítottak fel.

A kuruczok látogatása Fürstenfeld városának elhajtott marhák árában 1740 forint kárt okozott, miután sok polgár marhája a városon kívül volt elhelyezve.

A következő évben 1705-ben a várost a kurucz háborúk csak annyiban érintették, hogy a császári tábornok, ifjabb Heisler gróf, 3000 horvátal teljes 4 hónapon át tartózkodott a városban, úgy hogy a rendes őrségen kívül minden polgárnak 12—15 embert kellett ellátnia, amiért aztán a város 2847 forint kártérítést igényelt. A védelmezők tehát többre kerültek, mint amennyi kárt a kuruczok okoztak.

Magyarországban a harc még 1706-ban is tartott, és a mozgalom hullámai elcsaptak ismét Fürstenfeldre is, amennyiben a horvát bán, Pálffy gróf, 9000 emberrel a város előtt a polgárok földjein nyílt táborba vonúlt, anélkül hogy a polgárok gabonájukat behordani és a réteket kaszálni tudták volna. E végett kártérítést is kértek, de eredménytelenül.

Hasonló nagy számú helyőrség még teljes 6 éven át nyomta a város polgárságát.

Eunek következménye a lakosság teljes elszegényedése volt, úgy

hogy például 1706-ban már a városi pénztár egy krajczár vagyont sem tudott felmutatni.

Végül megjegyezzük még, hogy 1705 július 15-én egy kormány-parancs jött Fürstenfeldre, mely szerint «Rabatta tábornok a Mogersdorfnál szenvedett vereség ügyében teljesen fölmentetett, amit a városban ki kellett hirdetni».¹⁾ G—y.

III. Károly seregének hadi létszáma és zsoldja.

«I principini hanno palazzi e giardini, Má i principoni hanno armate e canoni». Egy olasz író eme mondását nem is alkalmazhatnánk jobbkor, mint midőn III. Károly római császár és magyar király hatalmas hadi erejét, melyet uralkodása alatt fenntartott s melylyel úgy keleten mint nyugaton ismételt győzelmeket aratott, beszéljük meg.

A XVI. század elején V. Károly spanyol király, ki egyszersmind német császár is volt, is olyan sereggel rendelkezett, melylyel egész Európát korlátok közt tartotta; de itt megfontolandó az is, hogy a császárságon kívül még a spanyol királyságon is uralkodott és ezért volt oly hatalmas, míg III. Károly a spanyol királyságból már csak a németalföldi és olasz tartományokat bírta.

A római császár és magyar király hadi ereje nemcsak hadserege nagy számában, hanem annak minőségében, nevezetesen a benne működő kiváló vezérekben,²⁾ általában a jeles tisztikarban és a jól kipróbált katonákban rejlett, kik már a XVIII. század eleje óta fegyveres kézzel küzdöttek és Németalföldön, valamint Magyarországon és Sziciliában hősiességüknek számos bizonyosságát adták.

Ha III. Károly seregeit békében más hatalmasságok seregével összehasonlítjuk, úgy azt találjuk, hogy a külföldi seregekben a legénység alig 50 százaléka volt háborúban, míg a tisztok nagyobb része ellenséget alig látott. Egészen máskép volt ez III. Károly seregénél, mely mindjárt az 1714-ik évi badeni (rastadti) béke után a több éven át tartó török háborúk és a szicíliai kemény vállalkozások által volt igénybe véve.

Különösen a törökkeli háborúk voltak veszedelmesek és bajokkal terhesek. A nemesség akkor még nem szolgált oly általánosságban mint később. Nagyon gyakran előfordult az a szomorú eset, hogy nagy urak,

¹⁾ Az e közlemény alapját képező okmányok a fürstenfeldi városi levéltárban vannak. L. ezenkívül: Mittheilungen des historischen Vereins für Steyermark XXX. füzet, pag. 120.

²⁾ A Lothringeni herczegek, Savoyai Jenő herczeg, a Badeni örgróf, a Württenbergi herczeg, Mortecuoli, Stahremberg stb.

hercegek gyermekei, mint ezredesek kezdték meg pályájukat, hogy császári apródok, alig hogy kiléptek, századokat kaptak vétel útján és így a hosszan szolgáló tisztek körében elégedetlenséget keltettek.

Ami ez időben III. Károly hadseregében legfontosabb és megemlítendő, az, hogy a legénység kioktatása és nevelése még nem volt rendszeres és egyáltalán nem volt szabályozva. Ez csak lassankint, a hadjáratok folyamán, történt. A vezérlet megelegetett, ha úgy a tisztek, mint a legénység vitézek, határozottak voltak, engedelmesen tűrtek minden szükségét; Khevenhüller Montecucoli, Savoyai Jenő herceg, stb. erre vonatkozó tervezetei eléggé ismeretesek.

Akkoriban a gyakorlat, a harcászati kiképzés abból állott, hogy a legényt lövésre és néhány fegyverfogásra megtanították, aztán a kipróbált, már ellenséget látott katonát az első sorba, az ujonczokat a második és harmadik sorba állították, míg a régi öregek a negyedik sorba kerültek, hogy előre tolják, buzdítsák az ujonczokat, és így mentek aztán Isten nevében előre!

A tisztek a jó példán kívül azon csaták és ütközetek emlékének felidézésével igyekeztek reájuk hatni, hol a csapat már győzött azelőtt és magát kitüntette.¹⁾ Legfőképen pedig azért győzött a hadsereg, mert kitűnőek voltak hadvezérei.

Hogy a különböző fegyvernemek akkori állomány-viszonyairól helyes nézetet nyerjünk, szükséges, hogy először a hadsereg régibb létszámát főlemlítsük s csak azután vegyük tekintetbe az 1727-ben történt hadsereg létszám főlemlését.

A hadsereg, létszámát illetőleg, régebben a következőképen volt beosztva :

Egy gyalogezred 15 zászlóból vagy ugyanennyi füsilier századból állott századonkint 140 fő =	--- --- --- --- --- ---	2100 ember
Ehhez jött még a minden ezrednél lévő 2 gránátos század á 100 fő =	--- --- --- --- --- ---	200 ember,
így tehát az ezred tényleg számlált.	--- --- --- --- --- ---	2300embert

Ilyen ezredet a császár és király összesen 46-ot = 105,800 főnyi gyalogsággal birt.

Egy vértés ezred 12 századdal vagy zászlóval (etendarts)²⁾ birt, mindegyik 84 fővel = --- --- --- --- --- --- 1008 ember.

¹⁾ Így Höchstädtnél Zentára, Turinnál ismét Höchstädtre emlékeztették a legénységet.

²⁾ Az (escadron) svadron, kifejezés későbbi keletű.

Ide tartozott még minden ezrednél egy karabélyos század á 100 lovas. Így tehát minden vértés ezred 1108 embert számlált; volt pedig 21 vértés ezred összesen 23,268 lovassal.

A dragonyos ezredek létszáma az előbbiekével megegyezett; összesen 11 dragonyos ezred volt 12,188 lovassal.

Ezenkívül még 3 huszár ezred is állt fenn: a Splényi ¹⁾, Babocsay ²⁾, és Csáky ³⁾ ezredek, melyek mindegyike 800 lovas számlált, összesen = 2400 lovas.

Továbbá felszámítandó a Gyulai ⁴⁾ magyar hajdú gyalog ezred = 2400 fővel.

Tehát a császári hadsereg régebben 146,056 fő gyalogságból és 37,856 lovasból állott.

De midőn 1726-ban a politikai állapotok Európában kedvezőtlenekké váltak és a háború kitörését mindenki alháríthatatlannak tartotta, III. Károly szükségesnek látta eddigi hadi erejének megnagyobbitását.

A bécsi császári udvari hadi tanács tehát elhatározta, hogy minden Erdélyben, Magyarországon, Szerbiában és a bánságban, valamint a német örökös tartományokban levő gyalog ezrednél 5 századot toborznak, úgy hogy ekkor minden ezred 3000 embert számláljon. Miután az említett országok és tartományokban 30 ezred állt, az összes létszám-emelés 21,000 főre rúgott.

A vértés és dragonyos ezredek mindegyike az udvari hadi tanács rendelete szerint 2 svadronnal vagyis 4 századdal á 84 fő volt felemelendő. Miután pedig az említett helyeken akkor 28 ezred állt, a német lovas ezredek létszámának felemelése összesen 9408 embert, és körülbelül ugyanannyi lovat tett ki. 93 huszár ezred 800 főről 1000-re emeltetett fel, ami 600 embert és ugyanannyi lovat tett. A hajdú ezred hasonlóképen 600 fővel szaporított.

A hadsereg szaporítása tehát 31.608 embert tett, 10,000 lóval, úgy hogy az új létszám tényleg 177,664 ember és 47,856 ló volt.

¹⁾ Mihálydy Splényi László János báró tábornagy ezrede 1696-ban Deák Pál által állíttatott fel; jelenleg a 8. számú ezred.

²⁾ Babocsay Pál báró ezrede 1702-ben Forgách Simon gróf által állíttatott fel; jelenleg a 2. sz. ezred.

³⁾ Csáky György gróf tábornagy ezrede 1688-ban Czobor Ádám gróf által állíttatott fel; jelenleg a 9. sz. ezred.

⁴⁾ Gyulai Ferencz gróf altábornagy ezredét Bagossy Pál ezredes 1702-ben mint hajdú ezredet állította fel; ma az 51. gyalog ezred.

E számhoz jött még :

A külön helyőrség	Bécsben	2000 ember
»	» Grácban	200 »
»	» Komáromban	450 »
»	» Szigethen	150 »
»	» Nagyváradon	100 »
»	» Szolnokon	50 »
	Összesen	2950 ember

Az hadsereg teljes létszáma tehát 180,614 emberre és 47,856 lóra rúgott.

Ez a létszámemelés csakis a legénység és loállományra vonatkozik. A továbbiakban a tisztek létszámáról akarunk röviden megemlékezni.

Minden gyalog század — a tiszteket és altiszteket beleértve — 140 emberből állott, és pedig: 1 százados, 1 hadnagy, 1 zászlótartó, 1 őrmester, 1 szakaszvezető, 1 számvivő, 1 irtok, 1 táborig sebész, 6 tizedes, 4 furirschütz, köztük kettő lovasítva, 4 dobos, 12 őrzvezető és 106 közember. A lovasságnál minden század 84 főt számlált; és pedig: 1 százados, 1 hadnagy, 1 zászlótartó, 1 őrmester, 1 számvivő, 1 táborig sebész, 3 tizedes, 1 trombitás, 1 kovács, 1 szijgyártó és 72 lovas.

A gyalog gránátos század 1 századost, 1 főhadnagyot, 1 alhadnagyot, 1 őrmestert, 1 számvivőt, 3 tizedest, 2 furirschützet, 4 hangászt és 86 gránátost számlált.

Az ezred törzse az ezredes, alezredes, őrnagy, ezredszállásmester, hadbíró, ezred lelkész, segédtsizt, ezred sebész, ezred kocsimester és ezred fogláról állott.

Az ezredesek ezredeikben teljhatalommal bírtak és saját belátásuk szerint rendelkeztek az összes az ezrednél lévő tisztek fölött, még az alezredes fölött is, anélkül, hogy az udvari hadi tanács őket jogaikban korlátozhatta volna. Ezredeiket tetszésük szerint szerelték föl és olyan egyenruhát csináltattak, a milyen nekik tetszett; számláikat azonban az udvari hadi könyvvezetőséghez nyújtották be folyósítás végett.

Egy gyalogos egyenruhájáért 20 forintot fizettek, és minden 3 évben a nagy, évenként pedig a kis felszerelést (t. i. mellényt, nadrágot és harisnyát) adták nekik.

Minden 9. hónapban kapott a katona 1 pár cipőt és évenként 2 inget és 2 nyakkendő¹⁾.

Az újonczozásra az ezredes fejenként 42 császárforintot kapott, melyért nemcsak meg kellett az újonczot fogadnia, hanem teljes felszereléssel, fegyverzettel ellátni és a toborzási díjat is megfizetni.

¹⁾ Alsó-nadrágot nem kaptak.

Ha egy kapitány századát másnak akarta eladni, a mi gyorsan megtörtént, úgy ahhoz csak az ezredes beleegyezése volt szükséges.

A vallást illetőleg nagyon elnézőek voltak, mindegy volt akár katolikus, akár protestáns volt valaki. De egy protestáns ezredesnek nem volt szabad ezredénél evangélikus lelkészt tartani.

Most még néhány szót a *fizetésekről* és *zsoldokról*: Egy közönséges gyalogos havonkint 4 császárforintot kapott, melyből szintén havonkint egy császárforintot az egyenruházat koptatásáért, egy fél forintot a hadbiztosság (?) és 9 krajczárt az ezred kezelési pénztárába kellett adnia. Ellenben a helyőrség olcsóbb vagy drágább volta szerint étellemezésére 3—5 krajczár pótdíjat kapott naponkint. Azok, kik Magyarországon állomásoztak, csak 2 krajczárt ¹⁾ kaptak, míg a többi az ezredpénztárban maradt és szükség esetén az illetőnek kiutalványoztatott. Ezért is minden közembernek külön fizetési és számla könyvecskéje volt.

A tizedes havonkint 8 forintot, az őrmester 12 frtot, a zászlótartó 22 frtot, 1 hadnagy 26 frtot, 1 százados 69 frtot kapott, míg a törzstisztek: ezredes 236 frtot, alezredes 76 frtot, őrnagy 38 frtot, ezred szállásmester 25 frtot, hadbíró 34 frtot, és az ezred lelkész 16 frtot kapott.

A gránátos közlegények havonkint 2 forinttal többet kaptak, mint a muskétások. A tisztek fizetése a gyalogságnál lévőkkel teljesen megegyezett.

A *lorasság* következő zsoldot kapott:

A vértés havonkinti étellemezésére 5 forintot, lótápra 3 frtot kapott. De a fölszerelés használatáért, csizmakért és lószerszámért valamit kellett fizetnie; maga fizette továbbá a vasalás költségeit is.

A tizedes ennek kétszeresét, 16 forintot, kapta. Az őrmester 3 élelem és 3 lótápadagot kapott, de megjegyzendő, hogy néha egy élelemadag csak 4 forinttal volt számítva és így havonkint csak 21 frtot kapott. A zászlótartó 5 élelem és 3 lótápadagra csak 29 forintot, a hadnagy 7 élelem és 4 lótápadagra 40 frtot, a százados 19 élelem és 6 lótápadagra 94 frtot, az őrnagy 5 élelem és 8 lótápadagra 44 frtot, az alezredes 13 élelem és 10 lótápadagra 82 forintot, az ezredes 50 élelem és 17 lótápadagra 251 frtot kapott havonkint.

A törzsbeliek közül az ezred szállásmesternek 28 frt, a hadbíróknak 35 frt, a tábori lelkésznek 14 frt járt és így tovább. Tehát a gyalogságnál lévőkől teljesen eltérőleg.

¹⁾ Magyarországon 1729—1731-ben az árak oly alacsonyok voltak, hogy például 1 forintért 1 akó bort lehetett kapni, 1 font marhahús 1 vagy 1½ krajczárba, 1 kakas 7 krajczárba került, míg 1 tehenet borjastul 2—3 forintért lehetett kapni. Kuehelbäcker. Hofnachrichten Cap III. pag. 62.

Megemlítendő még, hogy a karabélyos századok, melyekből minden lovas ezrednél egy volt beosztva, legénysége és altisztjei kissé magasabb zsoldot kaptak, mintán egy élelem adag náluk 5¹/₂ forintot tett ki; de a főtisztek a többiekkel minden tekintetben egyformán álltak.

Mellesleg megjegyzendő, hogy a tisztek fizetésükön kívül indirecte még sok pénzt szerezhettek; például az ezredes a fölszerelésnél, az őrnagy a fegyverzet beszerzésénél stb., úgy hogy az ezredes gyakran 10,000 forintnál többet is bevett.

A mi a lövegeket illeti, azok a különböző várak és városok lőszer-táraiban voltak elosztva. A tüzérség csak polgári czéh volt, nem számított a hadsereg létszámába, és a szolgálatára való legénység szükség esetén Németországban toborzás által lón beszerezve. Ugyanígy volt ez az utászokkal, aknászokkal és a szekerészettel is. Csak sokkal későbbben lépett fel Lichtenstein herceg, mint a «rei tormentaria» megújítója.

A hadsereg létszámának egy további fölemelése az 1734-ik évbe esik.

Az első sziléziai háború kitörésekor, tehát III. Károly halála után, történt a hadsereg további nagy átalakulása, mit egy későbbi czikkben szándékozunk tárgyalni.

Gömöry Gusztáv.

Székelyek Siralma.¹⁾

Szőrnyű nagy bánattal meg terhelt Székelység

Ki valál hazádban fénylő szép Nemzetség,
Környűl vett most téged a nagy keserűség,
Szivedet felettébb fonyasztó epedség.

Ezer hét száz után hetven Nyolczadikban,

Kemény Parantsolat érkezik hazádban
Martius Havának harmadik Napjában,
Hogy Senki marad többé hazájában.

Mint hogy ez holnapnak kilenced Napjában,

Gyalogságot gyűitnek *Árkos* Falujában,
Nagy szomorúságban lévén ott hállásban,
Más reggel állítyák e' szomorú Marsban.

Ugyan negyedik Nap más éjji Hállásban,

Lovasokat gyűitnek Szent-György-Várossában,
Ahol második Nap állítyák Gledában,
És Nyolcz Óra tájban indulának utban.

¹⁾ Eredeti egykorú kézirat Marosvásárhelyről.

Sok eszes Vitézek alázatos Szivel,
 Az Obester Urhoz szép engedelemmel,
 Butsujokat nyútyák keserű Lélekkel,
 Az Ur is felele kalap le vétellel.
 Indult Utyokban már lévén szórnyú Buban,
 Fordétván Butsujok szomoru Bánatban,
 Attyokhoz, Annyokhoz nyögő siralomban
 Életek párvájához sűrű kőny hullásban.
 Némellyek pediglen kedves Rokonokhoz,
 Szivek szerint való kedves Baráttokhoz,
 Igaz tőkélletes hiv jó Szomszédokhoz,
 Némellyek el maradt kedves Mátkájokhoz.
 Lőn a Szülőkötől is szomorú ohajtás
 Romában nem volt nagyobb kiáltozás,
 Mint minémű folya ez helyben Siratás,
 Jaj, jaj! raitok esett véletlen Aratás.
 Óh fájdalom! nints már egyéb tsak Siralom
 Olyan ti Hazátok tsak, mint egy sir halom,
 Olyan az hazátok, mint Néma Tzimbalom,
 Nem hallatik benne zengő nyugodalom.
 Mint Aratás után Mezőben a Tarló,
 Szöllő szedés után puszta Pásztor kunyhó,
 Hazátok tér nélkül puszta, mint őz-olló,
 Maradt gazda nélkül el foszta a Duló.
 Régi Atyák, s Anyák Hold világ Határát,
 Siratták, jajgatták az Halmok pusztáját,
 Most Székelly Nemzetség Sirattya hazáját,
 Csik, Gyergyó, Háromszék el hagyta hazáját.
 Mondhatták Deákul: Lugete Sodales,
 Plangite Pivavos, Patres Charissimos,
 Estote flebiles Vos Castæ Virgines,
 Abducti Juvenes, valde Spectabiles.
 Gyászolhattok Tiis Leányi Seregség,
 A' kikben még buzog a tiszta Szűzesség,
 Butsút vett tőletek az ékes Legénység,
 Férhez Mentetekben tsonkul az reménység.
 Óh az után látnak olyan Nemzeteket,
 Akiknek nem értik ő Szöllő Nyelveket,
 Izetlen ehetik azoknak étkeket,
 Nem mondhatnak vélek Sioni éneket,

Nem tehetünk rolla Isten Decretuma,
 Felséges Királyunk Ő Parantsolattya,
 De nagy Szükségekben ő magát ajálja,
 Hogy az ő Zsolgyokat soha meg nem únya.
 Bátoritsd hát magad bánatos Székellység,
 Verjen fészket benned a régi Vitézség,
 Buzogjon te benned Királlyhoz az hűség,
 Te hozzád is úgy tér a királyi Felség.
 Tövis Szúrás nélkül rosát ő nem Szedhet
 Mézet fulánk nélkül enni alig lehet,
 A ki fél a' Vitztül, az halat nem főzhet,
 Félelmes Vitéz is koronát nem nyerhet.
 Bizzál hát Istenben Szomorú Székellység,
 Kit most még bokrozott a nagy keserűség
 Biztasson tégedet az hívő reménység,
 Birja te Lelkedet az igaz kegyesség.
 Meg kegyelmez Néktek az Isteni Felség,
 Tsak hogy legyen benned tökéletes hűség,
 Meg nem gyöz tégedet, kegyetlen Elenség,
 Hazádban sem botsájt a királyi Felség.
 Ejajos Siralmat minden Öreg Atya
 Kinekis az Szivet az éles kard hattya,
 Egyes indulatbul Nékiek ajánlya,
 Hisziis, hogy Isten még meg szabadította :
 Kériis az Istent Tőredelmességgel,
 Mint hogy telyes Szive nagy keserűséggel,
 Szívét királyunkk birja nagy hűséggel
 Visellye Gondgyokat egész kegyességgel.

Lovassági támadás egy hajóraj ellen. Olvasóink bizo-
 nyára ismerik a világtörténelemből azon esetet, midőn 1795-ben
 Pichegru huszárjai és lovas tüzérei a Zuyder tó jegén állítólag megtá-
 madták és elfogták a befagyott hollandi hajórajt Texel szigetének köze-
 lében. Ez Legrand Louisnak egy múlt nyáron a párisi akadémia előtt
 tartott felolvasása nyomán, ha nem is legenda, de legalább történelmi
 nagyítás. Mint ez a Hágában székelt francia követnek számos jelenté-
 seiből kitünik, a hollandi hajórajnak hivatalos utasítása volt, hogy min-
 den ellentállás nélkül adja meg magát s azért, midőn 1795 január 23-án
 a francia huszárok és tüzérek megjelentek, minden lövés és vérontás
 nélkül foglalták el a hajórajt s a francia tiszteteket még meg is vendé-

gelték a hollandi hajókon. Legrand értekezése, tudtommal, még nem jelent meg nyomtatásban.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Török történetírók. A török-magyarokori történelmi emlékek második osztályának, az íróknak, II. kötete. A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának megbízásából fordította és jegyzetekkel kísérte: *Thúry József.* Budapest, 1896. 8-adr. 426 lap. Ára 4 frt.

Ezen a magyar történetírára nagyfontosságú gyűjtemény első kötetének megjelenése alkalmából jeleztük már, hogy a török írók munkái, melyek nagy részét eddig éppen nem, vagy csak Hammer és mások hiányos közléseiből ismertük, ép a *hadi* történetírára igen hasznosak, mert általuk módot nyerünk a hadviselő másik fél előadását, felfogását, intézkedéseit stb. megismerni, s ily módon a hadi eseményeknek eddig sokszor egyoldalú előadását helyreigazítani. Igaz ugyan, hogy a török írók virágos stylusa, homályos előadása, gyakori önhittsége, az igazság kihámozását néha igen megnehezítik, mindazonáltal mégis számos esemény csak az ő segítségükkel válik megérthetővé, s bizonyos, hogy sok hézagot töltenek be, melyet a mi forrásaink üresen hagytak.

E második kötet a következőket tartalmazza: *Lufti* pasától, az Oszmán ház történetét, mely a birodalom megalapításától 1554-ig terjed. Thúry a bennünket közel érintő, mások által még nem közölt részt adja, 1521-től kezdve, mely időre Lufti mint szemtanu hiteles forrás. *Ferditől*, a törvényhozó Szulejmán szultán története; szintén szemtanúja Szulejmán hadjáratainak, s 1521-től 1542-ig követhetjük, a mikor a kézirat megszakad. *Dselälzáde Musztafától*, az országok osztályai és az utak felsorolása. Hasonlólag Szulejmán szultán idejét tárgyalja, kinek hadjárataiban hivatalosan részt vett; az 1555-ik évig terjed, valamennyi közt a legerjedelmesebb s annál értékesebb, mert a későbbi íróknak, nevezetesen Pecsevinek és Szolakzádénak is főforrása. *Szinán Csaustól*, az 1543-ik évi hadjárat története; igen becses munka, a hadjáratnak valóságos monografiája. *Kotib Mohammed Zúimtól*, a történetek gyűjteménye; kevésbé bő adatok Mohácsra, továbbá az 1543-ik és 1566-ik évi hadjáratokra.

A függelékben több érdekes oklevél található.

Thúry József e kötetet is ama nagy gonddal és lelkiismeretességgel állította össze, mely az I. kötetet jellemezte s részletes név- és tárgy-mutatóval látta el.

II. IRODALMI SZEMLE.

MAGYAR MUNKÁK.

Dr. Illéssy János és Pettkó Béla: A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czímer, előnév és honosság adományozásoknak 1527—1867-ig. Összeállított a m. kir. országos levéltár felügyelete alatt. Budapest, 1895. Ára 2 frt 50 kr. E nagybecsű könyv közel 7000 magyar család nemessége felől ad felvilágosítást és így igen hasznos mindazoknak, kik nemességüket keresik, vagy családjuk múltját kutatják, vagy egyáltalán a nemesi ügyek iránt érdeklődnek.

B. Madarasi Kiss Bálint: Az Árpádok királyi vére Magyarország családjaiban. 57 nemzedékrendi táblával. Budapest, 1895; ára 6 frt. Azon magyar családokkal foglalkozik, a melyek házasság révén a királyi családdal rokonságba jutottak s melyek száma ezernél több.

Barabás Samu: A római szent birodalmi gróf széki Teleky-család oklevéltára. A hat kötetre tervezett nagyszabású oklevélgyűjtemény első két kötete jelent meg, mely 70 nyomtatott íven a családnak a mohácsi vész előtti okleveleit foglalja magában, 676 oklevéllel; ára 6 forint.

Dr. Karácson Imre: Szent László király élete. A nagy király halálának nyolczszázados évfordulója alkalmából a Szent László-Társulat által kiadott derék könyvecske, mely a magyar ifjúságnak van szánva. Ára 40 kr.

Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog, szent Istvántól Mária Teréziáig. Budapest, 1895. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 5 frt.

Mangold Lajos: A magyarok oknyomozó története. Budapest, 1896. Harmadik kiadás. 308 lap. Ára 1 frt 60 kr. Nagy örömmre szolgál, hogy Mangold e derék munkája, melynek már első és második kiadásáról is annak idején megemlékeztünk, oly nagy pártolásnak örvend s mind szélesebb körben terjed el. Ezen különben csodálkoznunk annál kevésbbé lehet, mert Mangold könyve a kútfők kritikai ismerte-

tésénél, a minden fejezethez és minden szakaszhoz csatolt bő forrás-jegyzéknél fogva, mindenki számára, a ki magyar történelemmel foglalkozik, a ki magyar történelmet tanít, vagy tanul, megbecsülhetetlen, fölötte hasznos kézikönyv.

Békety Remig: Emlékkönyv, melyet Magyarország ezredéves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai cisztercezi rend. Budapest, 1896. A magyar cisztercezi rend beszámolója a rend nyolczszázados történetéről s kivált az ifjúság nevelése körül kifejtett működéséről. Jelesen szerkesztett és igen díszes kiállítású munka.

Várady Gábor: Hulló levelek. A nevezetes múlttal bíró, a közéletben sokat szerepelt, az 1848/49-ik függetlenségi harcban mint őrnagy résztvevő író naplója, számos érdekes visszaemlékezéssel.

Fraknoi Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi osztály. Második kötet; magában foglalja az 1480-tól 1490-ig keletkezett leveleket. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1896. Ára 4 frt.

Elemér Oszkár: Görgey Arthur 1848/49-ben. A szerző, a ki nyilván álnév alatt ír, már csupán ezen körülménnyel is kockáztatja az ügyet, a mely mellett lándsát tör s a mi nem kevesebb, mint hogy Görgey nevééről — a bizonyára méltatlanul — reátapadt *áruló* jelzőt, ezt a csúf szennyet, lemossa. Ép olyan kísérlet ez, mint volt egy évtizeddel ezelőtt, midőn nem tudom hány száz ember összeállott, hogy Görgeyt rehabilitálja, és a sok száz ember közt alig volt tíz, a ki Görgeyt, akár mint politikust, akár mint hadvezért, *megítélni illetékes lett volna*; mert bizony csak oktalan dolog az, midőn őrmesterek, tizedesek és közkatonák egy hadvezér hadászati műveleteiről ítéletet akarnak mondani. Elemér Oszkár úr is ilyen nyomon jár s nem utolsó, midőn érvei közt olvassuk, hogy Görgey az osztrák kormánytól közel 20 éven át 4000 forint évi nyugdíjat húzott. Minden katonára végtelenül fájlalhatja, hogy egy ily *jeles hadvezér*, mint Görgey volt, mert hogy az volt, ahhoz kétség nem fér, ily szomorú sorsra jutott s életét erkölcsileg megsemmisülve kénytelen tölteni. De ennek oka ő maga volt. A mit sem sok száz, vagy sok ezer aláírás, sem egy szekér könyv létre nem hozhat, azt előidézhette volna ő maga. Ha Görgey az aradi katasztrófa hírére bajtársai sorsában *önként* osztozik, ma nemzeti hős s neve fényvel van környezve, mint egy oly tragikus hőse, a kinek szándékai tiszták és nemesek valának, de a ki reményében megcsalatra, azok által, a kikre saját és bajtársai sorsát bízta, kijátszva, e nagy szerencsétlenségből a reá eső consequentiát levonta.

Rózsa Vitál: Az esztergom-vidéki régészeti és történelmi társulat első évkönyve. Esztergom, 1896. A nagy történelmi múlttal bíró Eszter-

gomban, melynek környéke is historiai terület, végre valahára, bizonyára nagyrészen Pór Antal fáradozásai következtében, megalakult a régészeti és történelmi társulat, melynek a munkálkodásra ugyancsak tág tere van. Reméljük, hogy nem szorítkozik, mint akárhány más, csupán csak évkönyvírásra.

Dr. Karácsonyi János: Békés vármegye története. Magyarország ezredéves fennállásának ünnepére kiadja Békés vármegye közönsége. I. kötet. Gyula, 1896. Nygd 8-adr. VIII. és 522 lap; számos illusztrációval és több térképpel. A jövő füzetben fogjuk ismertetni.

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

21-ik szám.

I. Rákóczi György az általános fölkelésre kiadott parancsa gyors teljesítésére megsürgeti a megyéket és székeket. 1644 szept. 9.

Georgius Rákóczy dei gratia etc.

Spectabiles, Magnifici etc. Salutem et gratiam Nostram!

Elhittük kglmeteknek a generalis insurrectionioról emanáltatott parancsolatunk eddig nem csak megadatott, hanem eddig meg is indulván honjából, igyekezi is útját s mellénk való jövetelit valamint lehet admatúrálni. Mindazonáltal akarók mégis kglteket abbeli kgts parancsolatunknak effectualására e levelünk által is serkentenünk, igen-igen serio parancsolván kglteeknek s intvén is kglteket, se órát se napot eziránt való kgts parancsolatunk dolgában ne várjon, hanem hozzánk jövő felvett útját szorgalmatosan continuálja és a közönséges jóra nézendő szolgálatra nekünk tartozó kötelessége szerént mellettünk hová-hamarább jelen lenni el ne mulassa.

Secus sub poena in constitutionibus regni expressa nulla tenus facturi, quibus in reliquo gratiose propenti manemus. Datum in Curia nostra Tokaiana, die 9. mensis Septembris Anno Domini 1644.

G. Rákóczy.

Külczim: Spectabilibus Magnificis gener. egr. et Nobilibus supremis et Vice Comitibus, iudicibus Nobilium Jur. Assessoribus, sedis